

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ZÁBLESKY BEZPEČÍ DÍTĚTE

Jitka Skopalová

Oponent: Ing. Jana Žeravíková

Publikace vznikla v rámci řešení projektu „Stimulace profesního potenciálu výchovných pracovníků v Olomouckém kraji CZ.1.07/1.3.13/02.0017“.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Úvod

Jan Werich jednou řekl, že dříve nebyli únosci letadel ne proto, že tehdy byli lidé lepší, ale proto, že tenkrát nebyla letadla. S kriminalitou dětí a mládeže je to obdobné. Při nahlížení na příčiny problematiky se jak odborníci, tak i laická veřejnost dělí na dva protichůdné tábory. Jedni dávají vinu moderní době, televizi a násilným počítačovým hrám, zatímco druzí si myslí, že problémy obdobného charakteru tu vždy byly a moderní doba je pouze radikalizovala. Dnešní generace je jiná, je vyspělejší, ale není horší, jen má mnohem více možností než měly předchozí generace. A kdo z nás si alespoň někdy neposteskl, že my jsme „poslední slušná generace“? Současný svět nabízí širokou škálu možností, dává nám možnosti volby. Jenže jak se v tom labyrintu má dítě zorientovat a najít správnou životní dráhu? Potřebuje celou společnost, potřebuje pozitivní příklady v dospělých.

Pokud někdo chce vynášet soudy nad dětmi dnešní doby, měl by si položit otázku proč tomu tak je. V jaké žijeme době, jaká je naše společnost, kde dítě vůbec přišlo na myšlenku porušit zákon? V každé učebnici psychologie a pedagogiky se dočteme, že dítě, procházející socializací, se učí zejména napodobováním. A k naší době tedy patří i rizikové chování dětí a mládeže.¹

Cílem textu je shrnutí poznatků týkající problematiky sociálních příčin a faktorů, které se v té či oné míře podílejí na vzniku sociálně nežádoucího chování dětí a mládeže.

Výrazný nárůst všech negativních jevů a nežádoucího chování v průběhu posledních let vede nutně k zamyšlení, proč k tomu došlo. Příčin je pochopitelně celá řada. Nelze, s ohledem na poslední výsledky výzkumů a poznatky například humánní genetiky, pominout ani příčiny endogenní (vnitřní). Ale právě vývoj v posledních letech u nás naznačuje, že výskyt sociálně negativních jevů souvisí především se sociálním prostředím. Už ve starověku se vědělo, že "prostředí, kde se člověk zdržuje většinu dne, určuje jeho charakter" (Antifones). „*Filozof Aristoteles zastával názor, že zločinec je nepřítel společnosti, ale příčinu nehledal v něm samotném, ale v prostředí, ve kterém zločinec žije. Vycházel z toho, že pozitivní i negativní*

---

¹ V současné době pro společensky nežádoucí chování používáme termín rizikové chování, rovněž pojem sociálně patologické jevy vyskytuje v legislativních dokumentech, je třeba jej brát na vědomí. „Rizikovým chováním rozumíme takové vzorce chování, v jejichž důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost.“ MARTANOVÁ, V. a kol.. *Učební texty ke specializačnímu studiu pro školní metodiky*. Praha : Univerzita Karlova Praha, 2007.

---

*vývoj člověka je v podstatě určen prostředím a že spáchaný zločin je vždy odrazem určité kultury.*²

V první řadě je důležité objasnit, co to vůbec jsou sociální příčiny.

Jsou to příčiny, které se týkají lidské společnosti a vztahů mezi lidmi ve společnosti, a to nejen ve skupinách malých či velkých, ale především ve skupinách formálních a neformálních. Vždyť je to právě rodina, tedy skupina malá, neformální, kdo děti a mladistvé ovlivňuje už od samých počátků jejich existence. Je tzv. primárním socializačním činitelem. Právě vzájemný vztah špatného socializačního procesu a kriminality mladistvých zkoumá Quay (1987).³

Primární socializace probíhá v nejranějším období vývoje člověka, v této fázi jsou předávány základní kulturní návyky (např. hygienické, stravovací) a vytváří se bezprostřední svět člověka. Jedinec je téměř zcela závislý na „socializátorovi“, vytváří si k němu pevné citové vazby, tzn., že hodnoty, normy a způsoby chování, získané v této etapě, jen málokdy v pozdějším životě zpochybňovány a měněny. Rozhodujícím socializačním činitelem je nejužší rodina a případně i další vzdálenější příbuzní.⁴ Berger a Luckmann uvádějí, že primární socializaci mají na starost *významní druzí*, což jsou osoby dítěti vnucené (není možnost volby). Dítě si osvojuje (internalizuje) jejich role a postoje, jejich identifikace s nimi je automatická, nevyhnutelná.⁵

Nezanedbatelný vliv mají i různé party, do kterých se děti, především mladiství, dostávají a které mnohdy mění normy a přesvědčení, které jim byly vštěpovány rodinou či jinými výchovnými činiteli.

Samozřejmostí je, že i velké neformální skupiny ovlivňují myšlení dnešních mladých lidí. Např. reklama, která je dnes již téměř neodmyslitelnou součástí naší společnosti ovlivňuje lidi mladé, staré, vzdělané i nevzdělané. Pravdou je, že některé skupiny lidí jsou obtížněji ovlivnitelné než jiné, bohužel většina mladých lidí, kteří teprve hledají své místo ve společnosti, ovlivnitelná je. Ovšem nejen reklamy jsou součástí televizního vysílání, jak uvádí

---

²POSPÍŠIL, L. Příčiny a podmínky kriminality. *Zpravodaj Střední policejní školy v Brně*. [online] 9.10.2001, roč.II., čís.3 [cit. 2007-03-26]. Dostupné z-<http://www.spsmvbr.cz/cesky/zpravodaj/new/2001/03/zpravodaj3_2001.html#P%D8%CD%C8INY%20A%20PODM%CDNKY>.

³ QUAY, H.C. Handbook of Juvenile Delinquency. New York: J.Wiley & Sons, 1987.

⁴ REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 176 – 177.

⁵ BERGER, P.L.,LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury,1999, s. 130 – 136.

Knötig: „...*Dospívající lidé se pak chtějí podobat negativním hrdinům, kteří porušují zákony a týrají okolí. Přitom nedokáží rozeznat, co je únosné a co ne. ...*“⁶

Pedagogové, psychologové i sociologové se shodují v tom, že prostředí, zejména sociální, je rozhodující ve formování osobnosti jedince. Podstatné je ovšem znát všechny, i skryté, faktory a jejich souvislosti - rodinnou atmosféru, cíle a hodnoty, způsoby výchovy, vztahy mezi členy rodiny i základní orientaci rodiny (materiální, sociální, duchovní). Příčin, které mohou ve svém důsledku vést dítě k tomu, že se začne střetávat se společenskými a právními normami, je mnoho. Dochází k jejich prolínání, jejich vzájemnému ovlivňování a podněcování. Nikdy se však nevyskytuje pouze jedna příčina, vždy se jedná o situaci, ve které se určité faktory setkají u dítěte, a to se pak začne chovat delikventně. Je tedy obtížné jednotlivé příčiny nacházet, ale je to nezbytné.

K příčinám rizikového chování dětí a mládeže

Kriminologické zkušenosti potvrzují, že pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních znaků a charakteristik. K nejtypičtějším patří dysfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání, např. umístění do ústavní výchovné péče, problémy se školní docházkou, nízký sociální statut nebo nevhodně trávený volný čas, převážně mimo rodinu. Lze sem zařadit také poruchy chování a nezvládnutelnost, snížený intelekt, extremistické postoje a v neposlední řadě také závislost na návykových látkách.

Za příčiny jsou považovány ty skutečnosti, které ovlivňují její existenci. Jde o jevy nebo také celé procesy, které do jisté míry vedou a napomáhají ke spáchání protiprávní činnosti. Rizikové chování je výsledkem vzájemně různě působících sil a faktorů. Nelze však vždy určit všechny faktory. Rovněž je nesnadné určit, který z nich má největší díl „viny“. I přesto bývá na prvním místě uváděna rodina, následuje vliv vrstevnické skupiny. Je uvedené pořadí oprávněné či nikoliv? Obě instituce mají značný vliv na vývoj jedince, zejména pak dospívajícího. Jak uvádí Matoušek: „*Když se dospívající dítě střetne se zákonem, je to podle obecně rozšířeného mínění vina jeho rodiny. Bylo špatně vychováno, řekne skoro každý, kdo bude chtít vynášet soudy.*“⁷

Rodinné prostředí

Rodina je prvním sociálním prostředím, se kterým se dítě setkává, měla by být schopna uspokojit měnící se duševní i fyzické potřeby dítěte, rozvíjet jeho vrozené schopnosti a tlumit případné negativní sklony. Objevují se dva typy rodin, ze kterých vychází mladí delikventi -

---

⁶ KNÖTIG, P. Rostoucí kriminalita dětí nedává spát. In *Sborník přednášek z 5. celostátního semináře: Násilí na televizních obrazovkách*. [Ed. PhDr. Miloš Vraspír] Brno: Sdružení přátel Jaroslava Foglara v Brně, 30.11.1997. s.5-6.

⁷ MATOUŠEK, O. *Práce s rizikovou mládeží*. Praha: Portál, 1996, s. 38.

na jedné straně je to *rodina, pohybující se na pokraji sociálního spektra*, která je zahlcena existenčními a finančními starostmi, které se vyhrocují do starostí o zaměstnání. OECD uvádí, že relativně větší podíl chudých a znevýhodněných se vyskytuje mezi tou částí mladých lidí, kterou jsou děti z neúplných rodin.⁸ Děti, jejichž rodiče žijí v chudobě, jsou znevýhodněny dřív, než se narodí. Matky těchto dětí nemusí mít v době těhotenství dostatečnou výživu a nemohou si dovolit kvalitnější péči jako matky majetnější. Stejně tak je mnohem pravděpodobnější, že dítě ze sociálně slabších poměrů bude mít nějaký fyzický handicap. Současně hrozí větší riziko, že děti budou zneužívané a zanedbávané. Těmto dětem se obvykle dostává nedostatečného nebo nekvalitního vzdělání.⁹ K situaci dítěte ze sociálně slabší rodiny vyjadřuje i Katrňák¹⁰, který uvádí, že u dítěte pocházejícího ze nižší sociálně postavené rodiny existuje velká pravděpodobnost, že budou žít stejně jako jejich rodiče, tzn. bez vzdělání, s nízkou sociální prestiží a v ekonomických potížích.

Již však v roce 1996 upozorňuje Matoušek¹¹ na nový trend, kdy naopak *mladí delikventi pochází z rodin úplných a relativně stabilních*. V tomto případě jde o rodinu na opačném kraji sociálního spektra. Rodiče jsou zaneprázdněni ekonomickou angažovaností. Mnohé děti v uvedených rodinách jsou pak vychovávány k tomu, že hlavním měřítkem je majetek a ve společnosti se prosadí jen ten, „kdo má ostré lokty“. Někdy je popsán fenomén označován jako „zlatá mládež“. Zlatou mládeží jsou inteligentní děti, jejichž jednání je promyšlené, zorganizováno tak, aby nebyly chyceny při činu.

Rodina dysfunkční je dalším rizikovým faktorem. Jedná se zejména případy, kdy v rodině jeden rodič chybí, druhý mnohdy nezvládne plně nahradit roli chybějícího partnera, čímž může být rovněž narušen sociální vývoj mladého člověka. Nesporný vliv na dítě již od narození má jeho matka. Po narození vzniká mezi matkou a dítětem vazba a právě kvalita této vazby je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Dítě potřebuje pocit bezpečí, na základě kterého si vytvoří bazální důvěru nejprve ke své matce. Pokud je prvotní vztah nějak narušen, může dítě získanou zkušenost zobecňovat i na jiné lidi. Narušení vztahu však nemusí být jen „vinou“ matky. Vytvoření vazby může např. „ztížit komplikované těhotenství, obtížný porod, separace hned po porodu (obvyklá u nedonošených dětí) i separace v prvních šesti měsících po narození dítěte (častá u dětí nemocných a postižených) a nemoc matky v průběhu prvního roku života.“¹² „ Čím těžší byl průběh porodu, tím silnější má být motiv „mstít se“ světu za

---

⁸ *Vzdělávání a sociální spravedlnosti v zemích OECD*. Praha: Učitel'ské noviny – Gnosis, spol. s.r.o., 1998, s. 33.

⁹ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 116.

¹⁰ Srov. KATRŇÁK, T. *Odsouzení k manuální práci*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s.33.

¹¹ Srov. MATOUŠEK, O.: cit. dílo, s. 19.

¹² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998, s. 335.

toto příliš vysoké vstupné na jeho scénu.“¹³ I když to zní neuvěřitelně, komplikovaný průběh porodu byl označen za jeden z faktorů vedoucích k agresivnějšímu chování dítěte. Jedním z významných faktorů ovlivňujících budoucí kriminalitu dítěte je i samotný věk matky při porodu, a tedy i její celková připravenost na výchovu. Pokud se stává matkou v nízkém věku, navíc je-li matkou svobodnou a dítě je nechtěné,¹⁴ roste pravděpodobnost budoucího delikventního chování dítěte. Také K. Lorenz považuje nedostatečný kontakt dětí s rodiči už od raného dětství za patologický. Drtivě většině mladých lidí chybí postava otce.¹⁵ Je známou skutečností, že především v případě chybějícího otce chlapci postrádají vzor, který by mohl napodobovat a identifikovat se s ním. Pro dívku uvedené znamená absenci mužského modelu chování. Ovšem již samotný rozchod či spory rodičů dítě velmi citlivě vnímá. Nepřítomnost otce, zejména u dospívajících chlapců, je rovněž příčinou hledání citové opory mimo rodinu, např. v partě na ulici. Vzhledem k vysoké rozvodovosti vyrůstá až třetina dětí v rodinách, kde otec chybí nebo děti vidí jen občas.¹⁶

Další kategorii „ohrožených dětí“ tvoří *děti, které vyrůstaly v kolektivních ústavních zařízeních*, a to v případech, kdy o dítě ze závažných důvodů nemůže pečovat jeho rodina. V ústavu většinou nebývají podmínky k vytvoření primární a pevné citové vazby. Vzniklé citové strádání mohou děti nahrazovat intenzivním vnějším vzrušením, např. užíváním alkoholu nebo jiných návykových látek či pácháním trestné činnosti. Navíc jsou navyklí režimu ústavu, neústavní realita je jim vzdálená a samostatný život jim může připadat náročný, „...proto pro ně může být vazba i vězení vlastně známým prostředím, které nevědomky upřednostňují.“¹⁷

Ovšem i děti mající rodinu navštěvují kolektivní zařízení. Většina pozdějších aktivit dítěte se odehrává mimo rodinu, což může rovněž představovat jisté riziko. Dítě je po většinu času mimo rodinu, tedy mimo dohled rodičů. A jak mohou rodiče vědět, co dělá jejich dítě, jaké má kamarády, kde se vůbec zdržuje? Stát přebírá mnohé z kompetencí, které mají náležet rodině. Je otázkou, zda jí spíše neublíží a neoslabuje ji, místo, aby jí opravdu ulehčil.

Velmi závažnou skutečností jsou *rodiny, ve kterých rodiče své nezletilé děti navádějí, nutí k delikventnímu chování* (zejména k drobné majetkové kriminalitě a k prostituci). Těmto rodičům je známo, že dítě není možné potrestat. Výjimkou nejsou ani případy, kdy jsou děti přímo za „úplatu“ najímány k páchání trestné činnosti.

---

¹³ MATOUŠEK, O.: cit dílo, s. 38.

¹⁴ „Nechtěné dítě je ve svém vývoji již před narozením ovlivňováno duševní nepohodou stresované matky“ NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 200, s. 369.

¹⁵ LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990., s. 66-68.

¹⁶ BIDDULPH, S. *Mužství*. Praha: Portál, 2007, s. 93-96.

¹⁷ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: cit. dílo, s. 43.

Existují dva možné způsoby chování rodičů k dítěti.¹⁸ Buď je dítě nemilované, odstrkované, nebo naopak zahrnované láskou, péčí a emočně přetěžované. Obě možnosti však vedou ke stejnému výsledku: dítě, snažící se upoutat pozornost či se z ní vymanit, zlobí, provokuje, stává se výchovně nezvladatelným. D. Baumrind¹⁹ hovoří o třech typech **výchovných stylů**, které mohou ovlivnit vývoj dítěte.

Ambivalentní styl, pro který je typická dvojí výchova. Jednou je za stejnou věc potrestáno, podruhé potrestáno není. Dítě neví, jak se má chovat. Uvedený styl je možné vysledovat např. v rozvedených rodinách. Protichůdné vlivy zabraňují tomu, aby si dítě osvojilo jednotný systém hodnot a norem.

Autoritářská výchova, která může být až agresivní. Výchova, využívající tělesných trestů poskytuje dítěti obraz, v němž je agresivita povolena. Sak provedl výzkum²⁰ mezi prostitutkami, mládeží z diagnostických ústavů, narkomany a delikventy. Výzkum dokázal, že u všech těchto sledovaných skupin byly v dětství praktikovány tělesné tresty. Čímž potvrzuje fakt, že tělesné tresty nejsou vhodným výchovným prostředkem a jen podporují chování, kterému se snaží trestající rodič zabránit.

Nevhodným stylem ve výchově dítěte je pak *liberální* výchova. Na její možná rizika poukazuje Rogge,²¹ kdy již název jeho publikace hlásá, že děti potřebují hranice. Dávat dítěti příliš mnoho svobody není vhodné, protože pak neví, co s ní. Musíme dítěti vymezit určité mantinely, za které nemůže a za nimiž jej čeká potrestání.

Také pokud je dítě vystaveno opakovanému násilí, týrání nebo i absolutnímu nezájmu a zanedbávání, škody na jeho osobnosti mohou být nedozírné. Postupem času dítě na podobně stresové faktory již nereaguje, což může vést k tomu, že se dítě ztrácí schopnost empatie. Riziko se může zvyšovat rovněž v případě, kdy se sám rodič chová delikventně, užívá-li návykové látky, apod.

Škola, vrstevnická skupina, volný čas

Vstup do školy představuje výrazný zlom znamenající vysoký stupeň zátěže v životě každého dítěte. Malý školák musí konfrontovat všechny dosud získané zkušenosti, vytvořený hodnotový a postojový systém se systémem, který vytváří škola. Podle Novotného je pro mladé budoucí pachatele příznačné, že nejsou dostatečně připraveni na jiné prostředí (jsou

---

¹⁸ Srov. NOVOTNÝ, O.: cit. dílo, s. 370.

¹⁹ Srov. JEDLIČKA, R. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. S. 39.

²⁰ Srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. S. 219.

²¹ Více ROGGE, U. *Děti potřebují hranice*. Překlad: Alžběta Sirovátková. Praha: Portál, 1996. 131 s.

např. neukáznění, nemají dostatečné hygienické návyky, nemají zájem o výuku, nejsou tolerantní ke svým spolužákům, apod.). Učitelé se pak snaží tyto děti zapasovat do průměru, což vede samozřejmě ještě více k odmítání nabízených norem, které může končit i záškoláctvím.²² Také ke konfliktům s pedagogem dochází častěji v období puberty, kdy je jedinec citově rozkolísaný, přehnaně citlivý a náchylnější k rozporům s dospělým obecně. Pokud učitel dospívajícího nepochopí, násilně jej nutí k pozornosti, neustále jej kontroluje, prosazuje svou autoritu nebo jej dokonce necitlivými poznámkami ponižuje, může jedince vyprovokovat k agresivitě vůči své osobě, nebo bude naopak ignorován.

Míra učitelské angažovanosti na osudu těchto problémových, rizikových žáků souvisí nejen s učitelovou osobností, odborností, ale také s pracovní a mravní odpovědností. Správně motivovaný učitel, *„...považuje převzetí spoluzodpovědnosti za zdárný vývoj žáka po všech stránkách za samozřejmost, plynoucí z podstaty jeho profese“*.²³

Za další rizikovou skupinu bývá považována *vrstevnická skupina*. První sociální kontakty začíná dítě sice navazovat již v předškolním věku, ale teprve asi od deseti let začíná vliv vrstevníků převažovat nad vlivem dospělých. Nejvýrazněji se jejich vliv projevuje v období puberty. Od této skupiny mladý člověk odvozuje svůj pocit totožnosti, hledá zde své vlastní „já“, které však může stát i v opozici rodičům, vliv rodiny se tak snižuje. Uvedené je dáno i tím, že nové vztahy jsou poprvé založeny na principu rovnosti (do té doby byl rodič, učitel, či jiný dospělý, nadřazenou autoritou).

Dítě, především z dysfunkční rodiny, zažívá tolik potřebný pocit, že „konečně někam patří.“ I v případě fungující rodiny dítě tráví zásadní část dne ve škole, kde vznikají formální skupiny, ze kterých se vznikají i neformální vrstevnické skupiny.

Postupné odpoutávání se od rodiny a přimykání se k partě vrstevníků je přirozeným jevem ve vývoji člověka. Parta vrstevníků je pro mladého člověka důležitá také z toho důvodu, že je v době dospívání „vytlačován“ z dětského světa uvnitř rodiny, ale ještě není přijímán do světa dospělých jako rovnocenný partner.

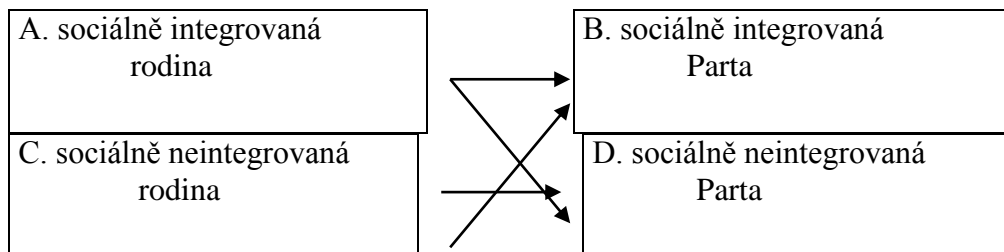
Záporný nebo kladný charakter tohoto procesu závisí na stupni integrace jak v rodině, tak v partě a na obsahu činnosti té které party. Štípek²⁴ uvádí čtyři případy vztahů mezi životem v rodině a v partě a jejich vzájemné kladné či záporné působení :

---

²² NOVOTNÝ, O.: cit. dílo, s. 372.

²³ Srov. VACEK, P. K stavu mravní výchovy v současné škole. In *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence*. Brno: ČPdS, 1997, s. 33 – 42.

²⁴ Srov.ŠTÍPEK, J. : *Sociální příčiny poruch chování obtížně vychovatelné mládeže*. Praha: SPN 1987.

Vztah $A \rightarrow B$ vyjadřuje výchovnou spolupráci rodiny a party, zachycuje většinový, normální a optimální vztah. Uspokojuje – li rodina emocionální a společenské potřeby dospívajících, je parta doplněním života.

Vztah $C \rightarrow B$ je složitější a vyskytuje se zřídka. Parta pomáhá vymanit jedince z negativního působení rodiny.

To byly případy pozitivního vlivu skupiny vrstevníků na mladého člověka.

Vtáh $A \rightarrow D$ také ne příliš častý, vyjadřuje únik ze sociálně integrované rodiny do negativně orientované party, ze zdánlivě nevysvětlitelného důvodu.

Vztah $C \rightarrow D$ je nejčastěji se vyskytující vztah u delikventní mládeže, v němž negativně orientovaná parta ještě zesiluje vliv sociálně neintegrováné rodiny. Možné řešení této situace je proniknout vlastními činnostmi do takové skupiny a přeorientovat její aktivity na společensky žádoucí nebo alespoň neutrální (peer programy, streetworker). Je to však velice obtížné a vyžaduje to spolupráci škol, výchovných zařízení, zájmových, sportovních a dalších organizací.

V životě delikventní mládeže má parta velice silný význam. Vystupuje jako „náhradní skupina“ za rodinné nebo školní prostředí, ve kterém jedinec nenachází to, co mu dává parta – pocit soudržnosti, uznání a bezprostředního přátelství. Parta delikventů bývá většinou dočasná skupina. Doba jejího trvání je závislá na věku členů, na stabilitě programu a na vnějších zásazích. Tyto party jsou většinou otevřeny jedincům podobného typu, jako jsou členové party, ale jsou maximálně nedůvěřivé ke společenským institucím. Náplní jejich činnosti je požívání alkoholu a jiných návykových látek a trestná činnost.

Ale ani parta či vrstevnická skupina není vždy zcela nestresovou záležitostí. „Nároky na konformitu jsou ve vrstevnické skupině mládeže obvykle vyšší než ve všech jiných

---

skupinách. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, ale i úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, k rodičům, k penězům, k sexualitě, ke kouření, k drogám, k alkoholu. U dětí frustrovaných nízkou podporou rodiny je pravděpodobné, že potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou bude ještě silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím. Na tyto děti má vůdce party velký vliv a také ho využívá.²⁵ Pokud je členství ve skupině vrstevníků opravdu tak frustrující, může také dojít k tomu, že se pro dítě stává rodina opět místem znamenajícím bezpečí.

Závažným problémem je *trávení volného času* vrstevnických skupin. „*Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, urychlí tím rozvoj obecných i specifických schopností mladé generace a potlačí rozvoj negativních sociálních rysů.*“²⁶ Volný čas je část mimopracovního a mimoškolního času, v němž si jedinec volí svou činnost sám podle sebe. Může plnit funkci relaxační, rekreační nebo rozvojovou. Pro děti je specifická silná zájmová pluralita. Dítě chce vyzkoušet všechno. Do dospělosti si však odnáší jen některé zájmy.

„*Sociální pozice dětí a mládeže, pro kterou je charakteristická nízká zakotvenost v systému sociálních rolí, umožňuje oproti dospělým větší sociální flexibilitu a dynamiku.*“²⁷

Při zájmových aktivitách je formována osobnost dítěte, utváří se hodnotový systém, dítě má možnost seberealizace, učí se spolupráci. Můžeme říct, že si vlastně utváří základ životního stylu. Pokud tedy využívá svůj volný čas smysluplně a aktivně. Petr Sak se zajímal o aktivity mládeže ve volném čase a jejich frekvenci. Provedený výzkum prokázal, že mezi aktivity delikventních dětí patří zejména poslech vybrané hudby, návštěva restaurací a diskoték, mejdanů, sportovních utkání, sexuální aktivity, počítačové hry, oprava kola či motocyklu, procházky – toulání se.²⁸ Z výčtu zájmů vyplývá, že jde většinou o aktivity společenského charakteru. Jde spíš jen o to, nějak „zabít čas“. Jedinou aktivitou, kterou se sledovaní jedinci zabývali každý den a nejdéle, bylo sledování televize.²⁹

Sledování televize je rovněž považováno za rizikový faktor. Pomineme-li skutečnosti, že dítě sedící u televize může ztrácet kontakt se skutečným světem, že se dále nejedná o aktivní činnost, která by mohla nějak formovat osobnost dítěte, je problém hlavně v obsahu vysílání. Dítě mnohdy nerozezná hranici mezi realitou a televizním světem. Násilí a další fenomény by měli být prezentovány v kontextu, měly by být dítěti vysvětleny. Možností, jak

---

²⁵ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: cit. dílo, s. 85.

²⁶ SAK, P.: cit. dílo, s. 131.

²⁷ Tamtéž, s. 133.

²⁸ Srov. SAK, P.: cit. dílo, s. 134 - 135.

²⁹ Tamtéž, s. 135.

snížit riziko vlivu médií, je sledovat televizi s dětmi a poté si s nimi promluvit o tom, co viděli. Řada však dětí sleduje televizi „nekontrolovaně“. Může pak dojít ke špatnému vnímání a vysvětlování prezentovaných skutečností. „Albert Bandura, teoretik sociálního jednání, uváděl, že násilí v TV vysílání vnáší agresivní chování do společnosti dvěma cestami. Vytváří modely agresivního jednání, které dítě nemůže mít z vlastní zkušenosti. Za druhé snižuje zábrany k užití agresivního jednání.“³⁰ U nás neexistuje přísná kontrola televizního vysílání. Je otázkou, zda by kontrolou nebyla zavedena opět nežádoucí cenzura. Existují sice předpisy, které se týkají násilí a drastických scén ve zpravodajském vysílání a pro děti jsou nevhodné noční filmy označeny hvězdičkou. Ovšem děti sledují filmy i seriály, ve kterých míra násilí kontrolována není. Násilí na obrazovce objevuje i v poledne, tedy v době, kdy děti přicházejí ze školy a pouští televizi. Násilí se objevuje i v reklamách, běžících 24 hodin denně.

Děti mají přirozenou tendenci napodobovat činnosti, které vidí a je jedno, zda jde o činnosti rodičů nebo činnost kreslené postavičky. Není však pravdou, že pokud by bylo veškeré televizní vysílání regulováno, kriminalita by zmizela. Obdobný účinek bývá připisován i *počítačovému hrám*, u kterých je agresivní chování navíc povzbuzováno možnostmi výhry. Existují i názory, že televizní programy malým divákům prospívají, k čemuž se přiklání i Jedlička. Ten poznamenává, že se děti, které se na televizi nedívají, se rozvíjejí pomaleji.³¹ Existuje řada pořadů, určených právě malým divákům. Dítě má možnost jeho prostřednictvím získávat nové informace o věcech, které mu nejsou v jeho reálném světě známé a dostupné. Seznamuje se tak s cizími kulturami, uměním či přírodou.

Jedna z dalších teorií poukazuje, že nelze utvořit rovnici, podle které by sledování násilných pořadů automaticky vedlo k nárůstu agresivního chování. Vždy záleží na jedinci a na jeho predispozicích pro nebo proti agresii.

V souvislosti s televizí nemůžeme opomenout fenomén poslední doby, a to reality show. Jak se můžeme dovědět z výzkumů oněch komerčních televizních společností, cílovou skupinou diváků, jsou právě dospívající jedinci. Když pomineme všechny již zmíněné možné problémy, které se obecně týkají sledování pořadů, objevuje se nový problém spojený se socializační stránkou dítěte. Dítě, nemající dovoleno pořad sledovat, se pak může cítit izolované od vrstevníků, protože nemůže do živé debaty zasáhnout. Daná situace může samozřejmě nastat i u jiných oblíbených pořadů.

V některých rodinách bývá televize využívána jako výchovný prostředek. Pro rodiče je jednodušší posadit své dítě k televizi. Dítě, takto „vychovávané“, si také z televizní obrazovky

---

³⁰ JEDLIČKA, R.: cit. dílo, s. 48.

³¹ Srov. JEDLIČKA, R.: cit. dílo, s. 47.

snadněji přejímá vzory chování i jednání, které mohou být v rozporu se společenskými normami. Rodiče nemusí dítěti zakazovat televizi, měli by své děti naučit „dívat se na televizi“.

Co je však tím rozhodujícím impulsem, podněcujícím skupinu k negativnímu chování?

Jednu možnost představuje i skupina, trávící svůj volný čas hrami na automatech. Po nějaké době vyčerpají své finanční možnosti a další prostředky získávají drobnými či většími krádežemi. Další možností je rituální vstup do skupiny. Jak jsme si řekli, pro mnohé jedince jsou vrstevnické skupiny tak důležité, a tak jsou schopni udělat všechno pro to, aby se stali jejich členy. Setkáváme se i se skutečností, kdy dítě musí projít nějakou zkouškou, aby se dostalo do skupiny. Zkouška může mít i podobu trestného činu nebo přestupku. Jedinec se stává součástí party, kterou může být zcela ovládán a třeba i vydírán tím, že jeho přestupek nahlásí příslušným orgánům. Další, jistě však asi ne poslední, příčinou může být prostě nuda, která souvisí právě s využíváním volného času. Pokud se skupina nezabývá smysluplnou činností a nesměřuje k nějakému cíli, pak se může stát, že ono „nicnedělání a poflakování se“ povede k protizákonnému jednání jen proto, aby se zabavila.

Uvedené faktory však mohou být zvýrazněny nebo utlumeny v závislosti na **biologické charakteristice jedince**.

Na vzniku rizikového chování se nepodílí pouze prostředí, významný vliv mohou v určitých případech hrát i vrozené dispozice. V takových případech je deviantní chování výsledkem určitého biologického procesu.

Jedinec si s sebou na svět přináší jistě vrozené dispozice, které nejsou předem odhadnutelné a ani je nelze prakticky ovlivnit. Jedná se o psychické charakteristiky jedince jako jsou například *temperament* či *intelligence*. U jedinců inklinujících k delikventnímu chování se objevuje i *snížená úroveň rozumových schopností*, od čehož se mohou odvíjet další problémy. Nedostatek se projevuje hlavně ve škole, dítě má horší studijní výsledky, následkem toho si hůře buduje vazby, tato skutečnost může vyvolat i nepříznivé reakce rodičů. Dítě se dostává do začarovaného kruhu. Snížený intelekt delikventně se chovajících jedinců způsobuje, že jejich schopnost řešit náročné situace je omezena. Krizové situace bývají řešeny společensky nepřijatelným způsobem. Na druhé straně mívají takoví lidé vysokou sociální inteligenci, schopnost jednat s lidmi.

Dispozice k neadekvátnímu chování, které mohou ve spojitosti s určitým druhem výchovného jednání přerůst v trestnou činnost, mohou pramenit i z *nejrůznějších poruch a poškození mozku*. Jedná se například o syndrom hyperaktivity, označovaný i jako ADHD. Dítě je neklidné, nesoustředěné, impulzivní, někdy i těžko utěšitelné. Negativně reaguje na

nové podněty, časté změny nálad. „*Děti bývají charakterizovány jako neposedné a neustále mluvící,*“³² mají také více úrazů, jsou častěji nemocné.

Dodnes odborníci neumějí s přesností určit, co tuto poruchu způsobuje. Bývá vysvětlována nedostatkem kyslíku při porodu, infekční chorobou prodělanou během těhotenství nebo také alkoholismem a kuřáctvím matky během těhotenství. Současné výzkumy dokazují i změny na mozku a vinu připisují i dědičnému faktoru. Uvedená porucha doprovází jedince celý život. „*Syndrom hyperaktivity je spojován s takovými znaky chování adolescenta, jako jsou impulzivita, agresivita, záchvaty vzteku a snížené sebehodnocení.*“³³

Svou roli může sehrát i *fyzický vzhled nebo zdravotní stav* v širokém slova smyslu. Takový jedinec je pak vyřazen z mnohých činností svých vrstevníků a často bývá ještě navíc zesměšňován a vytlačován na okraj skupiny. Podobné chování společnosti vede k frustraci postiženého jedince a ta ke stažení se do sebe. Nebo naopak ke kriminálnímu uspokojování společností odmítaných potřeb.

Výzkum institutu pro kriminologii a sociální prevenci potvrdil,³⁴ že nezletilí a mladiství delikventi se rekrutují převážně z rodin s kriminální zkušeností a z rodin sociálně rozvrácených. Odborníci, přicházející do kontaktu s delikventní mládeží, hodnotí své klienty jako agresivnější, méně ovladatelné, méně zodpovědné a s menší mírou sebekritičnosti a odolnosti vůči stresu. Zvláště rizikovou kriminogenní skupinou jsou děti „na útěku z domova“ a z výchovných zařízení a pak mladí lidé, kteří jsou po dovršení zletilosti propuštěni z institucionální péče.

Z uvedeného vidíme, že je obtížné přesně určit, který z mnoha faktorů způsobí agresivní či protizákonné chování. Zapomínat bychom neměli ani na ten fakt, že **do rizikového chování dětí a mládeže se promítá stav celé společnosti.**

Večerka³⁵ z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci vidí nárůst trestné činnosti mladých lidí zejména v těchto důvodech:

- Špatné chápání principů demokracie a svobody.
- Dochází postupně ke krizi systému hodnot, norem a zvyků a přitom mladý člověk není schopen si vybrat přijatelný vzor chování.
- Vzrůstá snaha obohatit se za každou cenu a co nejrychleji.
- Tendence mladých lidí postavit se proti všem autoritám a nerespektovat žádnou.

---

³² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: cit. dílo, s. 27.

³³ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: cit. dílo, s. 28.

³⁴ VEČERKA, K. *Sociálně patologické jevy u dětí*. Praha: IKPS, 2000, s. 47-48.

³⁵ Tamtéž.

Specifický vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mládeží a s tím související vývoj kriminality u nás, má nepochybně i rychlost kulturních a sociálních změn probíhajících v naší republice. Tyto změny představují přirozený posun v řadě životních postojů. To v praxi znamená, že dosavadní sociální hodnoty jsou na jedné straně odmítány a na straně druhé chybí pro nové hodnoty a postoje, nejenom podmínky, ale zejména odpovídající vzory chování. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá ztotožňování se s nevhodnými vzory chování a výsledkem je mnohdy zdání, že „všechno je možné“, respektive, že „nic není nemožné“. Uvedená situace tak s sebou zcela přirozeně přináší netrpělivou snahu rychle se přiblížit novému životnímu stylu. Ten je ovšem bohužel některými osobnostně nezralými jedinci chápán pouze jako soubor hmotných věcí, které je nutno získat i za cenu nezákonného počínání, včetně trestné činnosti.

Nutno ovšem také uvést, že u některých forem nežádoucího chování dětí nemusí jít mnohdy o rané projevy delikvence, ale o „poznávání světa“. Dítě zkouší své hranice a míru, která ještě bude tolerována jeho okolím. Osobnost dítěte je pod neustálým vlivem nových podnětů a je poněkud obtížné rozpoznat ty „špatné“ a navíc je eliminovat do takové míry, aby se nestaly příčinou vzniku protiprávního konání.

Specifické rysy delikvence dětí a mládeže

Z hlediska uvedeného rozdělení je *nejfrekventovanějším trestným činem u nezletilých krádež*. Policejní statistiky dělí krádeže do mnoha podskupin. Děti se dopouštějí zejména krádeží prostých, mezi které zařazujeme krádeže věcí z aut, krádeže jízdních kol a kapesní krádeže. Významně jsou také zastoupeny krádeže vloupáním. V praxi se setkáváme s tím, že k majetkovým trestným činům mohou být děti podněcovány i ze strany rodičů, vrstevnické skupiny nebo jsou najímány osobami, které se zabývají organizovaným zločinem. Delikventní jednání nezletilých pachatelů bývá provázeno jejich neschopností odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu nebo se jich dokonce vzdát. Pokud se ve skupině objeví nějaký trend, třeba vlastnictví mobilního telefonu, a běžným legálním způsobem je věc nedosažitelná, uchýlí se dítě i ke krádeži, jen aby se neocitlo na okraji skupiny, na které mu záleží. Krádež také bývá užívána pro rituální přijetí do vrstevnické skupiny. Aby se jedinec dostal do skupiny, musí dokázat svou „odvahu“ a něco ukrást. Majetková kriminalita je „oblíbená“ pro svou nízkou objasněnost, čehož jsou si pachatelé vědomi. Jsou si také vědomi své beztrestnosti.

Zaznamenaný nárůst počtu krádeží, které spáchaly osoby mladistvé a děti, může také vycházet z charakteru naší doby, kdy je možné sledovat mimořádnou orientaci na materiální hodnoty nejen u osob dospělých, ale také u mládeže. Vzrůstající zájem je podněcován velkou

nabídkou zboží a služeb, to vše je navíc podtrženo všudypřítomnou reklamou. Peníze hrají v dnešní době významnou roli i v životě dítěte.

Již děti na základních školách sní o velkém množství peněz, které potřebují k „normálnímu“ životu, který pro ně znamená nejnovější mobilní telefon, značkové oblečení, luxusní vilu, drahé auto.

Po majetkové kriminalitě mají děti a mladiství značný podíl na *násilné trestné činnosti*. Násilná kriminalita je považována za ukazatele míry úspěšnosti úsilí státu a společnosti o kontrolu kriminality. Představuje nejzávažnější podobou možných trestných činů. Je chápána jako součást širšího jevu vyskytujícího se násilí. Násilné trestné činy jsou klasifikovány jako chování, které směřuje nejen k fyzickému či verbálnímu útoku vůči osobě, ale také proti věci. Podíl násilné trestné činnosti na celkovém počtu kriminality není tak vysoký jako u majetkové činnosti, ale i tak se v poslední době její počet zvýšil. Výjimkou není opět ani skupina dětí a mladistvých. Charakteristickým znakem páčání trestné činnosti mládeže je právě použití násilí. A jeho míra se v posledních letech také neustále zvyšuje.

Do skupiny násilných trestných činů bývá zařazováno i šikanování, které je z velké části právě záležitostí školou povinných jedinců, což je asi největším problémem, neboť se týká jedinců dosud plně duševně nevyzrálých.

„Oběť šikanování je jinou osobou nucena k činnosti, které by za normálních okolností nedělala, nebo naopak je jí znemožněno uskutečňování něčeho, co by při svobodném rozhodování udělala. Vynucované jednání je často samoučelně ponižující, a to především za tím účelem, aby vynikla dominance trýznitele a submisivita oběti.“³⁶

Šikana ve školním prostředí mívá podobu fyzických, slovních či nepřímých útoků. Konkrétně jde o bití, pošťuchování, nadávky, vyloučení z kolektivu. Mnohdy se také setkáváme s psychickou šikanou, kdy dítě nemusí být fyzicky napadáno, ale je třeba jen vyčleněno z kolektivu, ostatní se ho straní a posmívají se mu. Dítě je pak ve špatném psychickém stavu, který narušuje optimální duševní vývoj a dítě bývá poznamenáno na celý život.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vymezilo ČR definici šikany takto: „*Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věci druhé osoby, tak*

---

³⁶ NOVOTNÝ, O.: cit. dílo, s. 273.

*i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.*³⁷

Je obtížné až nemožné šikanu objevit. Oběť má většinou strach někomu se svěřit a projevy šikany je těžké odlišit od každodenních rozmíšek a běžných výtržností žáků. Pachatel tak stále uniká trestu, a v případě, že je odhalen, stejně většinou není z důvodu nízkého věku trestněprávně odpovědný. Krutost pachatele šikany je také v tom, že si je plně vědom faktu, jaký úzkostný stav své oběti způsobuje. A to mu činí radost. Možná si často ani neuvědomuje, jaké následky jeho chování má. Šikana může vést ke zhoršení prospěchu, záškoláctví a někdy až k sebevraždě.

Jde tedy o problém, který „trápí“ všechny složky, které mají co do činění s dětmi a mládeží. Šikana se objevuje i na základním stupni škol, jde však o jednání latentní, do šetření Policie ČR se dostanou jen nejzávažnější případy šikany. To v praxi znamená, že Policie ČR se často o případu dozvídá až tehdy, kdy šikanování oběti nabude takové intenzity, že dojde např. k ublížení na zdraví nebo jiné vážné újmě na právech osoby. Trestní zákon sám o sobě neobsahuje trestný čin šikana, formy takového jednání však často naplní skutkovou podstatu trestných činů jako např. loupež, ublížení na zdraví, vydírání nebo omezování osobní svobody.

K tomuto problému je třeba uvést, že **školy a školská zařízení nesou mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému** a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku.

Je zde důležité, aby záměrně tento problém nezamlčovaly, ať již z důvodů určitých obav z reakce veřejnosti, či z jakýchkoliv jiných důvodů, neboť poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci „šikanování“, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školské zařízení.

Do násilné kriminality musíme zařadit i vandalismus (násilná kriminalita je definována i jako útok proti věci).

Termín vandalismus je odvozen od germánského kmene Vandalů, 100 let před n. l. Jejich cílem bylo neúčelné, nekulturní a primitivní ničení určitých hodnot, v užším smyslu poškozování hodnotných předmětů v soukromém či společném vlastnictví. Vandalové vstoupili do dějin mimořádně krutým zpustošením Říma v roce 455, město nejen vyplenili,

---

³⁷ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. s. 6.

pobili muže a znásilnili ženy, ale navíc i nesmyslně zničili kulturní bohatství tehdejší civilizace soustředěné v chrámech, veřejných domech a domech patricijů.

„Vandalismus je destruktivní a likvidační chování, které nepřináší pachateli žádné materiální obohacení. Hlavním znakem této kategorie chování jednotlivce nebo skupin, je ničení hodnot materiálních i duchovních, včetně civilizačních vymožeností, snaha aktivně zasáhnout do běhu dění, zanechat svým činem stopu ve společnosti.“³⁸

Malí vandalové ničí lavičky, telefonní automaty, propichují pneumatiky u aut, kreslí své graffiti na zdi, na odstavené vagóny, dopravní značky a ničí i náhrobky na hřbitovech. Nápisů a kresby na fasádách domů, ale i na kulturních památkách, způsobují nevyčíslitelné materiální i kulturní škody.

Je to sociálně negativní jev charakteristický logicky nezdůvodnitelným ničením věcných hodnot, obvykle jen pro pocit radosti z ničení, s tím spojená zábava, pocit překonání nudy. S vandalismem se setkáme nejčastěji u skupin adolescentů, part většinou s jedinci mužského pohlaví. Jen ojediněle se s tímto jevem setkáváme u dospělých.

Ničení majetku i zdraví ve větší míře je přestupek proti zákonu. Nejednou lze tuto činnost ohodnotit jako trestný čin. I přes extrémní situace většinou vandalismus nepřesahuje rámec vlastní sebe prezentace a jde o získání společenské prestiže jedince, může však v sobě obsahovat i náboj společenského protestu, provokace, prezentace ideového programu.

Projevů vandalismu je velmi mnoho a je otázkou, co vede mladé jedince k bezdůvodnému ničení předmětů, když z toho nemají žádný prospěch a navíc může jejich nerozvážnost být nebezpečná pro ostatní. Sociologicky a kulturně antropologicky souvisí vandalismus především s mechanismy socializace, s utvářením pocitu nezávislosti na společenských autoritách – vandalský čin může být chápán jako typický akt iniciace dospělosti. Analogicky také může tvořit součást procesu integrace do deviantní subklutury, součást boje o pozici v partě či gangu, demonstrace síly a odvahy před skupinou vrstevníků, resp. eroticky přitažlivých osob.

Takovým příkladem je vandalismus ve veřejné dopravě, kdy vandalové ničí zabezpečovací zařízení na železnicích, kradou nebo ničí dopravní značky na silnicích, ničí výstražná světla u přejezdů, pokládají kameny na koleje.³⁹

Mravnostní trestné činy patří, vzhledem k jejich charakteru a jejich dopadům na svobodu a lidskou důstojnost, k nejzávažnějším činům.

---

³⁸ <http://www.mvcr.soutez/zpravy/zaskolak.html> (publikováno ke dni 20.2.2002)

³⁹ Více na http://www.cd.cz/static/old/NEW/TCD2005/5_9vanda.html (dostupné ke dni 26.10.2004)

Jedná se o takovou skupinu trestných činů, jejichž typickým obsahem je protiprávní zasahování do sféry svobodného rozhodování o pohlavním styku, mravního a tělesného vývoje. Mravnostní kriminalitu nelze svádět jen na mravnostní otupělost nebo je chápat jako zvýšenou dráždivost na sexuální podněty při snížené ovládací schopnosti, pachatelé jsou často i osoby zcela „zdravé.“⁴⁰ „Nevyvratitelným faktem však je, že podstatná část této delikvence je páchána osobami, u kterých je zjišťována sexuálně patologická motivace, jejíž predikce zasahuje mimo vývojové vady i do špatné nebo nedostatečné mravní, sexuální, obecně pak společenské výchovy.“⁴¹ Typickým mravnostním trestným činem je pohlavní zneužívání bez užití násilí. K pohlavnímu styku většinou dochází po vzájemné dohodě aktérů trestného činu.

Znakem, vyskytujícím se u těchto trestných činů, je náhodnost aktu. V takových případech je obtížně prokazatelná vědomost pachatele. Pachatel často netuší, že jeho oběť je mladší patnácti let, což můžeme připsat předčasné vyspělosti, zejména dívek. Významnou úlohu zde také hraje alkohol, který uvolňuje zábrany. Patří sem i dětská prostituce spojená s drogovou závislostí. Výjimkou však nejsou rodiče, kteří si prodáváním svých dětí vylepšují rodinné příjmy.

Zastoupení dětí a mladistvých u ostatních trestných činů není tak značné. Za zmínku stojí nedovolená výroba a distribuce psychotropních látek a jedů a trestný čin výtržnictví.

Trestná činnost páchaná dětmi a mládeží je odlišná od jiných věkových skupin a vykazuje jisté typické rysy, a to odlišným stupněm somatického a psychického vývoje. Nejlépe je to pozorovatelné v období puberty, kdy je chování neadekvátní situaci, je impulzivní, poháněné snahou se zviditelnit. I když je každý spáchaný čin originální a nikdy neplatí dále uvedené rysy zároveň, můžeme i přesto vysledovat určité společné znaky.

Prvním rysem je skutečnost, že mladí lidé páchají *trestné činy bez předchozího dlouhodobého plánování*. „Svědčí o tom náhodnost místa, na kterém byl trestný čin spáchan, použití nevhodných nástrojů či potřeb pro získání či ukrytí lupu, volba špatného času pro provedení deliktu, nedokonalá konspirace a zastření stop.

Dále potřeba *pochlubit se svými činy* na veřejnosti či ve společnosti vrstevníků, což mnohdy vede k jejich dopadení.“⁴² Mladí lidé, zejména děti, jednají bez toho, aniž by zhodnotily celou situaci, ve které se nacházejí, a nechají se ovládat momentálními potřebami a náladami. Chování na místě činu neodpovídá vzniklé objektivní situaci. Nedokáží domyslet možné následky svého chování, nechají se strhnout vzniklou situací či podnětem. Trestný čin

---

⁴⁰ Srov. CHMELÍK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha:Portál, 2003, s. 11.

⁴¹ Tamtéž, s. 12.

⁴² Tamtéž, s. 359.

se pak stává dobrodružstvím, při kterém využijí svou obratnost a mrštnost. Také si vyzkouší, jak rychle jsou schopni jednat v zátěžových situacích.

Pro trestnou činnost dětí je dále typické, že jen ojediněle ji páchají samostatně. Běžnější jsou případy, kdy se *na trestném jednání podílí více jedinců*. Jde zejména o páchání trestné činnosti ve vrstevnických skupinách. Páchání trestné činnosti ve skupinách může mít mnoho důvodů. Může jít o iniciační rituál přijetí. Jedinec bude přijat do party jen v případě, že spáchá nějaký trestný čin. V takových případech se většinou jedná o drobné krádeže či poškozování cizí věci. Násilné trestné činy v podobě ublížení na zdraví, se vyskytují výjimečně. Dalším podnětem pro páchání trestných činů může být nuda, prosté zaplňování volného času nebo touha vytáhnout se nad ostatní, soutěžit s nimi a něco dokázat ostatním členům party. A třeba i posílit své sebevědomí. Skupina pak může podporovat v jedinci jeho pozitivní, ale bohužel také negativní vlastnosti, protože je schopna mnohonásobňovat možnosti jedince. V prostředí více osob navíc působí silný pocit anonymity. Pocit odpovědnosti přesouvají na vůdce party nebo iniciátora jednání, nebo zaniká z pocitu kolektivity. Skupina poskytuje ideální podmínky pro prosazení se a přitom pro možnost „utéct“ od odpovědnosti. Páchání trestných činů může být také touhou na sebe upozornit nebo upozornit na nějakou skutečnost.

U mladistvého, který je organizován v tzv. delikventní subkultuře, je velká pravděpodobnost následného vstupu do „zločinného světa“ dospělých.

Kriminalita mladých lidí je charakteristická také pro svou *nepřiměřenost jednání*. Mladí lidé zpravidla neumí ještě zcela ovládat své potřeby, proto také nemají schopnost odložit uspokojení potřeb na pozdější dobu nebo se některých dokonce vzdát. Pachatelé jsou nuceni uspokojit své potřeby co nejrychleji. Odtud pramení také již zmíněná chybějící schopnost plánovat. A protože jedinci jednají impulzivně, jednají i neadekvátně. Chtějí svých cílů dosáhnout hned. I nepřijatelnými prostředky. Uchylují se k radikálním a nekompromisním řešením, které provedou bez dlouhých odkladů.⁴³

Proto nás nemůže překvapit, že se u mladých pachatelů objevuje použití brutálního násilí, ať již vůči osobě či věci. *„Často se ukazuje, že například samotné provedení loupežného jednání je pro pachatele důležitější než zisk, který z tohoto počínání vzešel. Pachatel se snaží potvrdit si své schopnosti, prosadit se, přinutit někoho, aby jej poslouchal či aby se ho bál. Chce zažít dobrodružství, získat uznání ve vrstevnické skupině.“*⁴⁴ Tak se také

---

⁴³ Tamtéž, s. 360.

⁴⁴ Tamtéž.

někdy stane, že spáchaná škoda bývá mnohonásobně vyšší než hodnota odcizené věci. Takovým příkladem může být zničené vozidlo a ukradené autorádio či peněženka.

Mladý člověk se může stát pachatelem trestného činu i *pod tlakem společnosti a jejich nových vývojových trendů*. Objektem zájmu či předmětem útoku se stávají věci atraktivní a módní. Často také velmi drahé a pro mladé lidi nedostupné, ale „potřebné“ pro to, aby udrželi krok s ostatními a s celkovým vývojem.

V současné době dochází ke kriminálním skutkům dětí a mladistvých v souvislosti *s užíváním alkoholických a nealkoholických návykových látek*.

Přesto, že v České republice platí absolutní zákaz prodeje a podávání alkoholických nápojů osobám mladším osmnácti let, značná část nezletilých alkohol pravidelně konzumuje. Setkáváme se s tím, že zkušenost s alkoholem mají stále mladší jedinci. Výjimkou už nejsou ani dvanáctiletí konzumenti alkoholu.

Sak zjišťoval věk, ve kterém se jedinci vybraných skupin poprvé setkali s alkoholem, cigaretou a drogou. Nezletilí z cílového souboru normálních jedinců poprvé alkohol požili ve věku 14 – 15 let, první cigaretu vykouřili ve 13 a s drogou měli první zkušenost průměrně v šestnácti letech.⁴⁵ Delikventní mládež vyzkoušela alkohol ve třinácti letech, cigaretu v jedenácti a zkušenost s drogou získali již ve čtrnácti letech.⁴⁶

Dítě se setkává s úplně novým stavem, kdy se mohou uvolňovat osobní zábrany a jedinec se může chovat pro něj zcela nečekaným způsobem, může podněcovat, do té doby skryté, vlastnosti či vlohy. Mohou se objevovat sklony k agresivnímu chování. Rovněž se stává, že pod vlivem alkoholu dochází k mravnostní trestné činnosti, zejména k pohlavnímu zneužívání. Racionální schopnost uvažování se ztrácí nebo je výrazně omezena a psychicky nezralý jedinec není schopen tlumit své rozvíjející se sexuální a další potřeby. Ale i střízlivý mladistvý pachatelé zahajují svůj sexuální život dříve než stejně staří nedelikventně se chovající jedinci.

Uvedené dokazuje opět výzkum provedený Sakem, podle kterého normální jedinci zahajují svůj sexuální život okolo šestnáctého roku, zatímco delikventně se chovající osoby již ve věku čtrnácti let.⁴⁷ Pokud jde o dobrovolný pohlavní styk před patnáctým rokem, nevidí na něm nic špatného.

Kriminalita dětí a mladistvých související s návykovými látkami má jak charakter majetkový, tak jsou známé i případy loupeží, pohlavního zneužívání a jiné. Nejenže drogy

---

⁴⁵ Srov. SAK, P.: cit. dílo, s. 232.

⁴⁶ Tamtéž, s. 232.

⁴⁷ Tamtéž.

výrazně ovlivňují chování, větším problémem je, že „obstarávání“ psychotropních látek bývá finančně náročné. Jedinci drogově závislí získávají prostředky většinou z kriminální činnosti. Jde o drobné krádeže, žebrání, prodávání svého těla, další distribuce drog.

Rovněž *hry na automatech* nejsou osobám mladších osmnácti let dovoleny. Důvodem jejich zařazení mezi rizikové faktory bývá zvýšená možnost nezletilého k spáchání delikventního jednání. Představa výhry je pro mladé osoby lákavá a nepřipouštějí si fakt, že peněžní vklad hráčů do hry značně převažuje možný zisk. Mladí hráči do své záliby vkládají značné peněžní prostředky. Nejdříve z kapesného, a když jim později už nestačí, tak si hraní na automatech financují z peněz získaných krádežemi. Hráčská závislost také vede k různým formám šikanování vrstevníků s cílem získat potřebné finanční prostředky. *Páchání trestné činnosti v souvislosti s hracími automaty se u mládeže a dospělých nápadně podobá.*

Za další typický rys činnosti, které páchají dětští delikventi je i skutečnost, že se *opakovaného trestného jednání pachatel dopouští na stejném místě či v blízkém okolí*. Vrací se tam, kde byl úspěšný. Podle kriminalistů si každý pachatel vytváří svůj osobitý způsob páchání protiprávních činů, který je pak pro něj charakteristický. Něco jako otisky prstů. Navíc se údajně protiprávní činnost dětí vyznačuje jistou dávkou jednoduchosti.

Musíme však uvést, že se uvedené typické znaky delikventního chování u dětí a mládeže mohou měnit. Dříve se například mělo za to, že děti nejsou na svém vývojovém stupni schopny trestný čin plánovat. Dnes se již setkáváme i s prvky organizovanosti. Děti jsou sebevědomější, jsou si vědomy svých práv. Mění se společnost, a to se odráží především na nejmladší generaci. Děti jsou velmi citlivé na podněty z okolí a berou si je za své, jsou odrazem celé společnosti. Takže pokud chceme vynášet soudy nad tím, jak „zkažená“ je naše mládež, musíme nejprve zhodnotit celou společnost.

Prevence

V České republice existuje systém prevence, na němž se podílí mnoho subjektů, např. Republikový výbor pro prevenci kriminality, který vypracoval Strategii prevence kriminality v ČR a projekt Systém včasné intervence (koordinovaná spolupráce mezi specialisty, centralizace informací, rychlá intervence ve prospěch klienta, apod.).

Také policií ČR je v poslední věnována době pachatelům z řad nezletilců a mladistvých mimořádná pozornost. Obě skupiny pachatelů byly specifikovány z hlediska závažnosti jako mimořádně důležité priority. Pozornost policie se na tyto kategorie pachatelů důsledně zaměřila, byly posíleny v rámci celé republiky počty specialistů zařazených na problematiku kriminality mládeže. Trvale vysoký zájem je věnován všem skutečnostem z této

oblasti a velmi pozitivně se jeví zejména široce rozvinutá opatření na úseku prevence a konkrétních preventivních programů, které organizačně zajišťuje Preventivně informační skupina Policie ČR. Důležitou oblast prevence tvoří přednášková činnost ve školských zařízeních. Přednášky jsou zaměřené na získávání základů právního vědomí, řešení modelových krizových situací a mimo jiné seznamují děti také s činností jednotlivých složek Policie ČR. Ze zkušeností z uvedených aktivit vyplývá, že veřejnost má velmi slabé znalosti z oblasti právního vědomí, což má za následek mimo jiné také to, že děti si mnohdy ani neuvědomují, že svým jednáním překročily hranice zákona a naplnily tak skutkovou podstatu trestného činu. Kromě přednáškové činnosti na školách Policie ČR zajišťuje také další mimoškolní aktivity pro děti jako např. různé dopravní a vědomostní soutěže, pro nejmladší věkovou skupinu, ohroženou trestnou činností, jsou k dispozici nejrozličnější preventivní a informační materiály. Policisté spolupracují rovněž s manažery prevence kriminality v jednotlivých obcích a městech a s různými neziskovými sdruženími a organizacemi.

Prevence kriminality na všech úrovních je věcí dlouhodobou a teprve časový horizont několika let ukáže její efektivitu. Zkušenosti ze zahraničí však jednoznačně naznačují, že tato cesta, byť dlouhodobá je cestou správnou, a v že se v žádném případě nevyplatí prevenci kriminality dětí a mládeže podceňovat.

Podle Matouška není fungující rodina stoprocentní zárukou „bezproblémového“ vývoje. Rodiče by měli dítě učit: „*neagresivnímu řešení konfliktů, odkládání uspokojování potřeb, respektování zájmů druhých lidí, vcitování se do nich a jasnému odlišování dobra a zla.*“⁴⁸ Vyslovuje také zásadní myšlenku: „*dítě nedělá to, co po něm rodiče chtějí; dělá to, co mu rodiče předvádějí.*“⁴⁹

O rodině a jejím vlivu na budoucí možnou delikventní dráhu dětí jsme se zmínili výše. Je bezesporu, že rodina je v rámci preventivního působení na prvním místě. Je oním místem, kde si dítě osvojuje základy svého hodnotového systému. Záleží na ní, zda vytvoří tak kvalitní základ, kterým „neotřese“ ani setkání s jedincem, jehož hodnotový systém není zcela v souladu se systémem společnosti, v níž se nachází. Zcela tak je pozornost obrácena k volnému času rodiny. Nejde jen o to, že by rodiče měli zajistit kvalitní využívání volného času svého dítěte (dítě ze začátku potřebuje ukázat směr, potřebuje mít možnost volby), ale velmi důležitou roli hraje i společně strávený čas s celou rodinou (dítě má čas vytvářet si pevné vazby k rodičům, přebírat jejich hodnoty a rodiče zase mají dítě „pod kontrolou“). Může se jednat o společnou práci, rodinné výlety, túry, sporty pro celou rodinu, různé aktivity

---

⁴⁸ MATOUŠEK, O.: cit. dílo, s. 38-39.

⁴⁹ Tamtéž, s. 39.

v rámci školy. A pokud už se rozhodnou rodiče jen zůstat doma a sledovat televizi, mají vhodnou příležitost naučit děti dívat se na ni, také mohou usměrňovat vjemy, které média poskytují a se kterými se často dítě neumí správně vyrovnat.

Americký autor Mendel uvádí zkušenosti s prevencí kriminality mládeže z USA. Ve Spojených státech se také potýkají s kriminalitou mládeže a věnují se i prevenci déle než v České republice. Ve většině navrhovaných programů, které měly zamezit dalšímu páčání protiprávního jednání, se objevuje rodina. Nové je hlavně to, že dítě není přednostně odebráno z rodinného prostředí, aby bylo převychováno v rámci speciálních institucí. Preventivní programy jsou zaměřeny na jedince a celou jeho rodinu. Speciálně proškolení terapeuti dochází pravidelně do domácností, kde se snaží odhalit a eliminovat ty vlivy, které negativně působí na mladého vyvíjejícího se člověka.⁵⁰

U nás sice podobné programy nenajdeme, ale již se ukázalo, že pouhá izolace delikventa v ústavu má téměř mizivé preventivní účinky. Což bylo také možným důvodem, proč i nový zákon ve věcech mládeže používá izolaci v podobě uložení ochranné výchovy jen ve výjimečných případech.

Všechny teorie o prevenci se shodují na faktu, že čím dříve se začne působit na výchovu dětí proti páčání kriminálního jednání, tím lépe. Dokazují to i americké studie⁵¹, kdy výzkumní pracovníci navštěvují rodiny a poskytují kvalitní dětskou péči, zaměřují se na výchovné působení i u dětí mladších 4 let. I česká odborná veřejnost⁵² se přiklání k názoru, že úspěchem prevence je hlavně její včasné působení.

Přehled preventivního působení podle věku:⁵³

- Již od narození je důležité vytvořit pro dítě bezpečné a klidné prostředí, které je nezbytné pro správný vývoj osobnosti.
- Věk mezi třetím a šestým rokem je již vhodný pro začátek výchovy proti negativním vlivům z okolí dítěte. Jedná se zatím o takové jevy jako kouření, alkohol či užívání léků. Nejlepší strategií v tomto věku je působení pozitivním příkladem, který mohou nabízet hlavně rodiče.
- Ve věku do 12 let se dítě učí odpovědnosti za své jednání či plnění úkolů a rozvíjí se sociální vztahy k rodičům, starší generaci a hlavně k vrstevníkům. Právě tyto vztahy ovlivňují vývoj dítěte nejvíce a proto záleží na jejich kvalitě.

---

⁵⁰ MENDEL, R.A. *Méně slov a více pomoci*. Překlad J. Žižka. Praha: IKSP, 2002, s. 20-21, 32.

⁵¹ Tamtéž, s. 42-43.

⁵² Například Matoušek a Zoubková.

⁵³ ZOUBKOVÁ, J., *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 108.

- V dalším období, které je velmi nestabilní, hrají hlavní roli vrstevníci a způsob trávení volného času. Dítě se vzdaluje působení rodiny a tak se i preventivní výchovné působení přenáší spíše na instituce, kterými mohou být škola, učiliště, zájmové kluby, kroužky, mládežnické organizace.

Prevence je právě tou oblastí, které by měla být věnována největší pozornost. A nejlepší by byla pozornost prevenci primární, ta je nejsnazší. Každý člověk může něco udělat, stačí se třeba jen chovat podle pravidel a tak poskytnout správný příklad chování. Možností jak pomoci je mnoho.

*„Prevence není metoda, ale způsob myšlení lidí, kteří mají zájem o další lidi“.*⁵⁴

Závěrem si připomeňme:

Se změnou společenských poměrů po roce 1989 došlo k nárůstu počtu nezletilců a mladistvých, kteří byli vyšetřováni Policií ČR jako pachatelé trestné činnosti. Negativní vývoj kulminoval u obou věkových kategorií v roce 1996, kdy oproti roku 1989 byl počet dětských pachatelů vyšší o 178% a u mladistvých o 138%. Od roku 1996 dochází u dětských a mladistvých pachatelů trestné činnosti ke **stabilizaci a poklesu**.

Pokud hovoříme o kriminalitě dětí a mládeže z pohledu Policie České republiky, je nutno konstatovat, že ze statistického pohledu lze jednoznačně vykazovat pouze zjištěné, to znamená Policií ČR, objasněné trestné činy.

Obecně lze říci, že kriminalita dětí a mladistvých je v posledních letech silně medializována, a to přesto, že dochází k poklesu počtu trestných činů spáchaných touto věkovou skupinou. To ovšem nelze říci o brutalitě a agresivitě dětí, která se v posledních letech naopak zcela jednoznačně zvýšila.

Rizikové chování dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. Je to dáno jednak stupněm psychického i tělesného vývoje, jednak vlastnostmi a zkušenostmi a v neposlední řadě také motivy k páčání trestné činnosti.

Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině. Charakteristickým znakem také bývá to, že trestná činnost je ve většině případů páchaná živelně, pod vlivem momentální situace a impulsem v řadě případů bývá alkohol, případně jiná návyková látka zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce. Příprava trestné činnosti je

---

⁵⁴ GJURIČOVÁ, J. odbor prevence kriminality MV ČR.

nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Trestná činnost dětí a mladistvých se také vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje například devastací, ničením a znehodnocováním zařízení, což je dokladem toho, že u této věkové skupiny pachatelů převládá emotivní stránka nad rozumovou. Také výběr předmětů útoku je určován jiným hodnotovým systémem, než u dospělých. Mladí pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim líbí. Např. automobily, motocykly, videa, televizory, oblečení, nože, alkohol, cigarety, léky apod. Věci získané z trestné činnosti bývají rozdělovány ve skupině a finanční prostředky se zpravidla utrácejí společně. Při dělení je patrná určitá hierarchie a podíl na spáchání trestné činnosti.

Za vážné nebezpečí pro zdravý rozvoj dětí a mládeže považuje B. Kraus⁵⁵, vedle přírodních faktorů, stav společnosti, zmiňuje např. důsledky technizace a medializace. Kraus uvádí že: „*Řada ohrožení je dána morálním stavem společnosti. Komercializace současného života, jeho materializace, narůstající egoismus, současná převládající hodnotová orientace, ale i takový jev jako je „zpeněžování“ dětství*“⁵⁶ Za další znepokojující faktor ohrožení Kraus považuje stále více šířící se sociálně patologické jevy mezi dětmi a mládeží. Upozorňuje na to, že děti a mládež v tomto případě mohou vystupovat jak v roli objektů, tak i subjektů trestné činnosti, násilí, šikany apod.

Tedy nejen sociálně nežádoucí chování dětí a mládeže je realitou doby, ale i **trestná činnost páchaná na dětech**, která patří k nejzávažnějším společenským deliktům vůbec.

K nejčastějším trestným činům páchaným na dětech a mládeži řadíme trestný čin pohlavní zneužívání, ohrožování mravní výchovy, týrání svěřené osoby, podávání alkoholických nápojů mládeži, ohrožování mravnosti, znásilnění a kuplířství. Násilí páchané na dětech se vyznačuje vysokou latencí, odhalování a vyšetřování je velmi obtížné, zejména z důvodu snadné ovlivnitelnosti poškozených osob. Porušování práv dětí, jejich zanedbávání, zneužívání a týrání bývá často dlouho skryto také proto, že osoby, které se o těchto skutečnostech dozví, se obávají útoku těch, kteří dětem ubližují.

Týrání svěřené osoby

Týrání svěřené osoby se dopustí ten: kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově. Důvodem svěřeni do péče může být např. nemoc, tělesná vada, duševní porucha apod. Do péče bývá svěřeno jak dítě, tak i dospělá osoba, do výchovy pouze dítě. Týráním se

---

⁵⁵ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – Prostředí – Výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, s. 110-118.

⁵⁶ Tamtéž, s. 111.

rozumí zlé nakládání s osobou svěřenou do péče nebo výchovy, které se vyznačuje vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a také určitou soustavností, které poškozená osoba pocítuje jako těžké příkoří. Pachatelem trestného činu týrání svěřené osoby může být pouze ten, kdo má vůči týrané osobě povinnost pečovat a starat se o ni po materiální, výchovné a jiné stránce. Mohou to tedy být jak rodiče nebo opatrovník, tak např. ošetřovatelka, trenér, učitel, vychovatel, vedoucí zájmového kroužku apod.

Týrání může být pácháno dvěma formami:

1. **fyzické týrání** - při kterém pachatel uplatňuje hrubé, nelidské zacházení např. u dětí nepřiměřené používání fyzických trestů (bití důtkami, hadicemi, kopání), omezování svobody pohybu přivazováním k pevným předmětům (např. radiátory), záměrné vystavování dětí chladu, neposkytování jídla, u malých dětí neposkytování základní hygieny (např. přebalování batolat) a další. Závažnější forma fyzického týrání se vyznačuje zvláště surovým a brutálním nakládáním s osobou, např. používání určitých forem mučení (pálení, tlucením do nezhojených ran apod.) nebo se vyznačuje určitou soustavností,

2. **psychické týrání** - při kterém pachatel zaviněně působí na psychiku týrané osoby např. různými formami ponižování lidské důstojnosti, vyvoláváním strachu, přetěžováním, šikanováním, užíváním hrubých urážek apod., které osoby pro jejich bezohlednost pocítuje jako těžké příkoří nebo citové strádání. To se u dětí např. projevuje v různých poruchách chování ve škole i na veřejnosti a může zanechat i trvalé následky na psychice.

Při dokazování je třeba vzít v úvahu i různé rizikové faktory, za kterých mohlo k týrání dojít (např. konflikty v rodině, alkohol, drogy, špatná finanční situace rodiny, nezaměstnanost, sociální nejistota, psychická a fyzická vyčerpanost). Pachateli pak bývají obvykle osoby s labilnější nervovou soustavou, s impulzivním až agresivním chováním, psychopatické osobnosti, osoby závislé na alkoholu nebo drogách, lidé vyznávající určité extrémní náboženství (náboženské sekty) nebo také rodičovsky nevyzrálé osobnosti. (srov. tamtéž, s. 56 - 57)

Trestní zákon do 1. června 2004 neznal pojem „**domácí násilí**“. Od uvedeného dne vstoupila v platnost novelizace trestního zákona, která určila výše uvedený trestný čin jako samostatný a je tak možností nezávisle na sobě postihovat řadu trestných činů, které se odehrávají při domácím násilí. Společně obývaný byt nebo dům je dle trestního zákona vymezení obytného prostoru, může to být byt, chata, chalupa, rodinný dům, nebo i ubytovna, která slouží k bydlení lidí. Není zde důležité, kdo je vlastníkem nemovitosti nebo jaký je vztah jedince k obytnému prostoru. Zde je rozdíl mezi pojmem společná domácnost, kterou používá občanský zákoník a společné obydlí, které používá trestní zákon. V prvním případě

se jedná o domácnost, kterou tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své životní potřeby, patří sem i děti, které finančně nepřispívají. Do společné domácnosti nepatří rozvedené manželství, kde sice lidé žijí společně, ale každý si své potřeby hradí sám. V trestním zákonu proto bylo použito názvu společné obydlí, aby se dalo postihovat domácí násilí rozvedených manželství, která dosud žijí ve společném bytě. K zahájení trestního stíhání není třeba souhlasu poškozeného, jak je tomu u jiných trestných činů.

Dalším častým trestným činem je trestný čin **pohlavní zneužívání**, kdy tato trestná činnost je zpravidla páchána v rodině. Útoky směřují nejen vůči dospívajícím dívkám, ale také vůči nezletilým chlapcům.

Při pohlavním zneužívání je předmětem útoku osoba:

1. mladší než 15 let,
2. mladší než 18 a starší než 15 let,
3. starší než 18 let, pokud byla svěřena doзору pachatele.

U trestného činu pohlavní zneužívání není rozhodující, zda je poškozeným dívka nebo chlapec. Zákon rozlišuje dva způsoby pohlavního zneužívání:

1. vykonáním soulože a
2. jiné pohlavní zneužívání, kterým může být např. ohmatávání prsou a pohlavních orgánů, jejich líbání, dotýkání se pohlavních orgánů pachatele apod.

Není zde podmínkou, aby u pachatele došlo k pohlavnímu ukojení. Zákon vyžaduje úmyslné zavinění, úmysl se vztahuje i k předmětu útoku, to znamená, že pachatel musel vědět, že se jedná o osobu mladší 15 let. Za trestný čin pohlavní zneužívání však nelze považovat např. ojedinělé letmé dotyky přes oděv. Pachatelem může být muž i žena. Z vyšetřovacích spisů je však zřejmé, že 95 % pachatelů tvoří muži. Ženy se jako pachatelky sexuálního zneužívání vyskytují velice vzácně.

Velmi závažným násilným deliktem páchaným v rodině pachatele je rovněž trestný **čin znásilnění**. Velmi často je tento útok páchán vůči dospívajícím dívkám druhem nebo novým manželem matky, a to často v souvislosti s konzumací alkoholu. Trestného činu znásilnění se dopustí ten, kdo násilím nebo pohrůžkou bezprostředního násilí donutí ženu k souloži nebo kdo k takovému činu zneužije její závislosti. Přísněji je posuzován dle trestního zákona tento trestný čin v případě, že je dívka mladší než 15 let.

Chmelík uvádí, že většina uvedených trestných činů bezprostředně souvisí se vzájemným kontaktem pachatele a poškozeného.⁵⁷ Týrané nebo pohlavně zneužívané dítě je tak silně traumatizováno, jednání pachatele dlouhodobě zanechává na psychice dítěte škodlivé následky.

Z pohledu ochrany dětí je stanovena důležitá povinnost státních orgánů, pověřených osob, škol, školských zařízení a zdravotnických zařízení oznamovat skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti, na které se sociálně-právní ochrana vztahuje. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí a další právní předpisy nabízí řadu opatření, která směřují k ochraně dítěte a jeho práv. Okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrana vztahuje, zahrnuje mimo jiné právě i děti týrané, zneužívané a zanedbávané. Dítě má právo obrátit se na orgány sociálně-právní ochrany, státní orgány, školy, školská zařízení, zdravotnická zařízení a další o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv, a to i bez vědomí rodičů. Současně platí, že dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat, a to i bez přítomnosti rodičů.

Povinnost státu chránit děti před tělesným, psychickým a sexuálním násilím, chránit jejich vývoj a zájmy vyplývá pro Českou republiku z řady norem ústavního a mezinárodního charakteru, jde zejména o Listinu základních práv a svobod a Úmluvu o právech dítěte. Zmíněné mezinárodní dokumenty se odrazily v konstrukci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Mnoho dětí se dnes může v téměř stejné míře jako dospělí těšit přednostem společenského blahobytu, ale na druhou stranu také pocítují nevýhody moderního způsobu života a platí svým způsobem vysokou daň za pokročilou industrializaci, urbanizaci, komerci a v neposlední řadě za individualizaci každodenního všedního života. To všechno se odráží v tělesném, duševním i sociálním zatížení a v narušování i poškozování obzvláště citlivého úseku života, ve kterém dochází k překonávání základních vývojových úkolů. Dotýká se to bez pochyby získávání nedůvěry a těžce únosného vztahu k rodičům, vytváření vlastní identity, zaujetí pozitivního postoje k vlastnímu tělu, vytváření intelektových konceptů a myšlenkových schémat, rozvoje vlastního svědomí a morálky stejně jako vytváření sociálních vztahů s vrstevníky. Dítěti by neměly být pouze vnucovány názory a představy dospělých, ale mělo by mu být umožněno rozvíjet sebe samo, dělat si obrázek samo o sobě a ten se pokusit i do značné míry zrealizovat. Dospělý by měl vzhledem k dítěti zaujmout pozici

---

⁵⁷ CHMELÍK, J. *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 1998, s. 45.

„komunikačního partnera“ s vlastními zkušenostmi, které by mu však nebyly vnucovány. Bez zkušenosti dospělých a jejich podpory se dítě sice neobejde, ale pro svůj optimální vývoj by mělo mít dostatek příležitostí k učení se hlavně ze zkušeností vlastních, které by představovaly základ, od něhož by se odvíjel „svět“ každého dítěte. Proto je důležité, aby dítě dostalo co nejvíce šanci se samo vypořádat s okolním prostředím, aby rozvíjelo svoji vlastní aktivitu postupně a co nejlépe poznávalo sebe a svoji povahu. ⁵⁸

---

⁵⁸ srov. BRÜNDEL, H., HURRELMANN, K. *Einführung in die Kindheitsforschung*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 2003, s. 7.

Literatura

- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bründel, H., & Hurrelmann, K. (2003). *Einführung in die Kindheitsforschung*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Biddulph, S. (2007). *Mužství*. Praha: Portál.
- Giddens, A. (2004). *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta.
- Chmelík, J. (1998). *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Chmelík, J. (2003). *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál.
- Jedlička, R. (2004). *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis.
- Katrnák, T. (2004). *Odsouzení k manuální práci*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Knötig, P. (1997). Rostoucí kriminalita dětí nedává spát. In *Sborník přednášek z 5. celostátního semináře: Násilí na televizních obrazovkách*. [Ed. M. Vraspír] Brno: Sdružení přátel Jaroslava Foglara v Brně, 30.11.1997.
- Kraus, B., & Poláčková, V. (2001). *Člověk – Prostředí – Výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.
- Lorenz, K. (1990). *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama.
- Lovasová, L. (2006). *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.
- Martanová, V. a kol. (2007). *Učební texty ke specializačnímu studiu pro školní metodiky*. Praha: Univerzita Karlova Praha.
- Matoušek, O. (1996). *Práce s rizikovou mládeží*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., & Kroftová, A. (1998). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- Mendel, R. A. (2002). *Méně slov a více pomoci*. Překlad: Jan Žižka. Praha: IKSP.
- Novotný, O. (2001). *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Pospíšil, L. Příčiny a podmínky kriminality. *Zpravodaj Střední policejní školy v Brně*. [online] 9.10.2001, roč.II., čís.3 [cit. 2007-03-26]. Dostupné z http://www.spsmvbr.cz/cesky/zpravodaj/new/2001/03/zpravodaj3_2001.html#P%D8%CD%D8%8INY%20A%20PODM%CDNKY.
- Quay, H.C. (1987). *Handbook of Juvenile Delinquency*. New York: J.Wiley & Sons.
- Reichel, J. (2004). *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Rogge, U. (1996). *Děti potřebují hranice*. Překlad: Alžběta Sirovátková. Praha: Portál.
- Sak, P. (2000). *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč.
- Štípek, J. (1987). *Sociální příčiny poruch chování obtížně vychovatelné mládeže*. Praha: SPN.
- Vacek, P. (1997). K stavu mravní výchovy v současné škole. In *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence*. Brno: ČPdS.
- Večerka, K. a kol. (2000). *Sociálně patologické jevy u dětí*. Praha: IKSP.
- Vzdělávání a sociální spravedlnosti v zemích OECD*. (1998). Praha: Učitelské noviny – Gnosis, spol. s.r.o.
- Zoubková, J. (2002). *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk.
- Zákon č.140/1961 Sb., trestní zákon
- Zákon č.141/1961 Sb., trestní řád
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- <http://www.mvcr.soutez/zpravy/zaskolak.html> (publikováno ke dni 20.2.2002)
- http://www.cd.cz/static/old/NEW/TCD2005/5_9vanda.html (dostupné ke dni 26.10.2004)

